

Ajakava

Teisipäev, 17. detsember

11.00

Janika Kronberg. Eesti Kirjandusmuuseum aastal 2013

Toomas Kiho. Eesti Linnarahva muuseum ja Jaan Tõnissoni osa selles

Katrin Saks. Sissejuhatus konverentsiteemasse

Aune Unt. Sirp ristmeedia meelevallas

14.30

Indrek Hargla. Kirjanik kui kratt

Mare Kõiva, Andres Kuperjanov. Transmeedialised hiinarratiivid

Mari Laaniste. Korrumise kultuur

Siim Sorokin. Sidusad karakterikavatsused, ebausutavad lood?

Kollektiivselt esilduv mõtlemisest mõtlemine teleseriaali „Breaking Bad“ internetiretseptioonis

Uute väljaannete esitlus:

„Paar sammukest XXVIII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2011“

„Maailm ja multitasking. Tänapäeva folkloorist 10“

Kolmapäev, 18. detsember

11.00

Anneli Saro. Film kirjanduse populariseerija, interpreteerija ja kanoniseerijana

Külliki Kuusk. Tondid, pillipuhujad ja palverändurid ehk mis on

vabaduse hind? Ühest Uku Masingu suurest müüdist

Risto Järv. Vanarahva muinasjutud reklaamikunstis

14.00

Marju Kõivupuu. Harglast, ristipuudest ja Vaigutajast ehk kes tegelikult mängib täringuid? „Süvahava“ näitel

Katre Kikas. Rahvajutust ajalugu otsimas. Muinasjutt Raturikkujast, Siniussist ja Truuvaarist 1890. aasta ajakirjanduses

Maarja Lõhmus. See oli nali!

Uute väljaannete esitlus:

Methis nr 12

Mäetagused nr 55

Folklore nr 55

Veebiväljaanne „Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 7. Siberi setode laulud“

EKM Teaduskirjastus

Koostaja ja toimetaja: Kanni Labi

ISBN: 978-9949-490-94-3 (pdf)

ISBN: 978-9949-490-93-6 (trükis)

Copyright: autorid 2013

Sirp ristmeedia meelevallas

Aune Unt

Tartu Ülikool

Ajakirjanduse, kommunikatsiooni- ja infoteaduste instituut
Ajakirjanduse õppetool

Käsitlen Sirbi-teemalisi meediakajastusi enne ja pärast NO99 etendust. Seega on ettekande keskmes Sirp kui avalik kultuurifoorum, kultuuripoleemika poliitiline mõjutatus ning diskussiooni liikumine meediaväljalt kultuuriväljale ja tagasi meediaväljale. Kaardistan kõneisikud, žanrid ja põhilised toonimuutused. Valimi moodustavad etendusega seotud materjalid, arvamuskirjed ja intervjuud.

Kaur Kender alustas Sirbi peatoimetaja kohusetähtsena tööd 14. novembril 2013 ning tõi endaga kaasa kolm uut töötajat. 22. novembril ilmus uue toimetuse Sirp. 25. novembril teatasid Kender ja Robert Kurvitz oma tagasiastumisest.

Eesti loomeliidud avaldasid Sirbis toime pandud ootamatute struktuurimuudatuste üle nõrdimust; eelkõige tekitas meelepaha muudatuste toimepanemise viis (töösuhe lõpetati nelja ajakirjanikuga). Kirjanike liidu esimees tegi 20. novembril kultuuriministrile ettepaneku usalduse kaotuse tõttu tagasi astuda. Rein Lang teatas tagasiastumisest 21. novembril.

25. novembril toimus NO99 etendus „Ministri viimased päevad“. Näidendi täistekst (alapealkirjaga „Hüsteeria ühes vaatuses“, autorid Lauri Lagle, Eero Epner) ilmus Eesti Ekspressis 28. novembril; EE võrguversioonis on etendusest seitse videoklippi.

Ristmeedia all mõistetakse nähtust, kus meediasisu tootja difereentseerib oma tooteid strateegiliselt nõnda, et ühe meediatoote avaldumisvormi jagub rohkem kui ühele meediaplatvormile, iga erinev platvorm (film, mäng, anima, lühiklipp) annab meedia kogemusele midagi juurde.

Ristmeedia kui turundusstrateegia pole uus; varasemast erinev on nüüdne tootja kavatsuslikkuse rõhutamine turundusstrateegiates.

Millise teoreetilise aparatuuriga neid meediasisu vorme analüüsida? Carlos Scolari on võtnud ristmeedia nähtuste analüüsimiseks kasutusele kogu nüüdisaegse semiootikateooria, toetudes Juri Lotmani pagasile ja arendades dialoogi teooria uuendustega sotsiaalteadustes. Samadelt alustelt on lähtunud Indrek Ibrus.

Ristmeedia soodustab osaluskultuuri arengut, võimalust üksteiselt õppida, mitmekesistab kultuurilisi väljendusvõimalusi. Kuna piir meedia tarbimise ja loomise vahel on üha hägusem, leiame end uuest olukorrast. Ristmeedia huvi üks fookus on harrastuskultuuri ja tippkultuuri side ekraanikesksel digiajastul. Mõistagi kaasneb sellega vajadus tutvustada erinevaid viise loo jutustamiseks ning võimalus esitada ristmeediat kui uut turundamisviisi.

Transmedialised hiiunarratiivid

Mare Kõiva, Andres Kuperjanov
Eesti Kirjandusmuuseum
Folkloristika osakond

Ettekande eesmärk on arutleda transmedialise narratiivsuse kui protsessi teoreetiliste aspektide üle, ühitades folkloristika ja narratoloogia võtted. Tõllu- (ja hiiu)pärimus on transmedialisuse kõrval laetud ristmedialiste ja intermedialiste aspektide ja alaliikidega, mistõttu on üks atraktiivseid rahvaluule kultuuriruumis osalemise näiteid.

Carlos Alberto Scolari (2009) määratleb 2003. aastal Henri Jenkinsi loodud transmedialise narratiivi mõiste kui mitmerajalise või mitmerealise teksti, mille kompleksuse moodustab dünaamiline meediate ja liikide segu. Segameedia puhul on olulisel kohal sensorika maksimaalne kaasatus, mida vaatleme Tõllunarratiivide täiskorpusest tehtud valikute abil.

Täiskorpus annab võimalusi mitmerajalisuse ja -realisuse jälgimiseks, kuivõrd selle moodustavad suuliste folkloorsete lugude üleskirjutused ja salvestused, Tõllu ja teiste hiidudega seotud trükised ja kunstiteosed, multifilmid ja arvutimängud ning uuemad transmedialised narratiivid. Transmedialisuse iseärasuste esiletoomiseks iseloomustame lühemalt järgnevaid hiiufolkloori aspekte: seosed mütoloogia ja maastikuga, seosed eepika ja identiteediga ning kõige eelneva ja muude külgede transmedialised refleksioonid.

Stephen Dineharti sõnul (2008) muudab vaataja, kasutaja või mängija transmedialisi tekste, lähtudes oma loomulikest kognitiivsest psühholoogilistest võimetest. Sellega aitab ta kunstiteosel ületada meediumi piirid. Need aspektid iseloomustavad Jüri Arraku kujundusel põhinevat joonisfilmi „Suur Tõll“ (1980) ja Metsatõllu klippe YouTube'i keskkonnas.

Ettekanne on seotud ETF grandiga 8137.

Kirjandus

Dinehart, Stephen E. 2008. Transmedial play: Cognitive and cross-platform narrative. – *The narrative Design Explorer*.
<http://narrativedesign.org/2008/05/transmedial-play-cognitive-and-cross-platform-narrative/>

- Jenkins, Henri 2006. *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: New York University Press.
- Jenkins, Henri 2007. *Transmedia storytelling 101*.
http://www.henryjenkins.org/2007/03/transmedia_storytelling_101.html
- Ryan, Marie-Laure 2004. *Narrative across media. The languages of storytelling*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Scolari, Carlos Alberto 2009. Transmedia Storytelling: Implicit Consumers, Narrative Worlds, and Branding in Contemporary Media Production. – *International Journal of Communication* 3, pp. 586-606.

Korrutamise kultuur

Mari Laaniste
Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti Kultuurilooline Arhiiv
Kultuuriteooria töörühm

Püüan kaardistada nüüdisaegsete meediumiülestel loo-maailmade ehitamise ja toimimise tunnusjooni. Nüüdisaegne popkultuuritööstus näib teadlikult orienteeruvat mitte teose-, vaid frantsiisiloomele, tuginedes seejuures silmatorkaval määral vähemalt mõnes meediumis juba räägitud lugude laenamisele, taaskasutamisele, uuestitõlgendamisele, põimimisele, pahupidi-pööramisele, jne. Frantsiisistumine ja adapteeritavuse tähtsustumine mõjutab ka uue originaalmaterjaliga popkultuuriturule ilmuvaid autoreid. Teisalt on needsamad lood globaliseerunud interaktiivsel kultuurimaastikul üha selgemalt ametliku tootja ja/või autori haardest libisemas: konkreetsete teoste piirid ja autorlus hajuvad ametlikes adaptatsioonikihistustes (mis tingib uudismõisteid nagu „metasari“) ja tagasisidelainetes (laialt leviv ja mitmepalgeline fännilooming, mis ei pruugi algteose „kaanonit“ järgida). Kas neis tingimustes on veel mõtet rääkida autentsusest, on sellised määratlused üldse enam võimalikud või vajalikud?

Sidusad karakterikavatsused, ebausutavad lood? Kollektiivselt esilduv mõtlemisest mõtlemine teleseriaali „Breaking Bad“ internetiretseptioonis

Siim Sorokin

Tartu Ülikool

Kirjanduse ja kultuuriteaduste instituut

Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Käesoleva ettekande aineseks on Ameerika teleseriaali „Breaking Bad“ („Halvale teele“) retseptiivne diskursus ehk ingliskeelsete televisioonikriitikablogide kommentaariumid, milles toimuvat iseloomustab järjepidev narratiivse sidususe konstrueerimine karakteri tasandil. Minu eesmärgiks on pakkuda neist protsessidest teoreetilist visandit. Sellest tulenevalt sünteesin ja arendan edasi mitmesuguseid teoreetilisi käsitlusi, tõukudes siinkohal kommentaarinäidete lähilugemisest. Väidan: karakteripõhised tähendusloomeprotsessid tulenevad vastuvõtjate siirdelisest tegevusest. Fiktsionaalne tegelaskuju „paigutatakse ümber“ kommenteerijate kollektiivselt jagatavasse loominguilisse ruumi, mille „tellinguteks“ on selle idiosünkraatilised analoogid – mõlemaid iseloomustab ennastloovalt esilduv tähendus. Karakteritele omistatakse siin justkui päriselulise indiviidi staatus (Giles 2002, 2010; Wulff 1992, 2006), määratletav kahe-tasandilisena:

(1) karakteri kui „kavatsusliku süsteemi“ teadvusprotsesse asutakse „lugema“ ning nende põhjal narratiivseid hüpoteese looma käsikäes tähelepanekutega elust ja inimestest (vrd Hutto 2007a, 2007b, 2008; Dennett 1981, 1998);

(2) karakterivalikute ning tegutsemisajendite mõistmiseks luuakse järeldusi, aluseks loosündmused ja suhted teiste tegelastega. Esiplaanil on usutavus, „narratiivi realism“ (Busselle, Bilandzic 2008). Karakteri(te) vastuvõetamatuks peetavat tegevust tajutakse kui usutavust õonestavat. Keskendutakse narratiivi poolt presenteeritavale verbaalsele ja kehakeelsele kommunikatsioonile karakterite vahel. Tegelaste mõtteprotsesside süvamõistmiseks sellest aga ei piisa. Nõnda muutub karakteriteadvuste tähendustamine tõlgenduslikuks.

Loomaks maksimaalselt sidusat karakterit, konstrueeritakse järelduslikke intermentaalseid teadvusi (vrd Palmer 2010, 2011a, 2011b), segustades omavahel erinevaid lähteandmeid (Fauconnier 1997; Fauconnier, Turner 2002, 2006). Nii on loomisesoleva järeldusliku intermentaalse teadvuse „ehitusplokkideks“ ka loolised ütleमतajätmised: millest arvab üks karakter end motiveeritud olevat,

kuidas mõtestab teine karakter esimese võimalikke ajendeid? Nõnda kujunevad idiosünkraatilised tähendusvariatsioonid, mis vahetus ja kumuleerub retseptiooniprotsessis koonduvad esilduvateks kollektiivselt jagatud karakterikuvanditeks.

Eelnevast tulenevalt saab ekstraheerida kolmeharulise transmeedialise mõjusuhte. Keerukas sünergia (1) aktiivset osalust ärgitava televisuaalse narratiivi ja (2) sellest innustatud kollaboratiivse tähendusloome vahel suubub (3) mitmesugusteks karakterikuvandeks, mis kontekstitundlikena oma tekstuuri järjepidevalt ümber organiseerivad. Need kollektiivses loomises olevad kuvandid on isiku- ja kogukonnaülesed esilduvad süsteemid, mida iseloomustab eneserefleksioon (Luhmann 1995) ja tsirkulaarne enese taasloome (Maturana, Varela 1987; Varela et al 1993).

Teisisõnu, narrativiseeritud tähendusvariatsioonidele on omistatav teatav koondumine. See omadus märgibki isikuüleste süsteemide teket, mida ma määratleksin kui majakaid (Sorokin 2013), mille teednäitavat printsiipi mõtestaksin tagasipeegeldava märgutulena. Ehk siis: nii nagu koonduvad tähendusvariatsioonid majakaid olemuslikult loovad, nii on majakad koonduvana enesereflektiivsed tähendusvariatsioonide suhtes.

Kirjandus

- Busselle, Rick; Helena Bilandzic 2008. Fictionality and Perceived Realism in Experiencing Stories: A Model of Narrative Comprehension and Engagement. – *Communication Theory*, No. 18, pp. 255–280.
- Dennett, Daniel C. 1981. *Brainstorms. Philosophical Essays on Mind and Psychology*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Dennett, Daniel C. 1998 [1987]. *The Intentional Stance*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Fauconnier, Gilles 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge & New York & Melbourne: Cambridge University Press.
- Fauconnier, Gilles; Mark Turner 2002. *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Fauconnier, Gilles; Mark Turner 2006. Conceptual integration networks. – *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Ed. by D. Geeraerts. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, pp. 303–371.
- Giles, David C. 2002. Parasocial Interaction. – *Mediapsychology*, No. 4, pp. 279–305.

- Giles, David C. 2010. Parasocial Relationships. – *Characters in Fictional Worlds. Understanding Imaginary Beings in Literature, Film and Other Media*. Ed. by J. Eder, F. Jannidis, R. Schneider. Berlin & New York: Walter de Gruyter, pp. 442–456. 9
- Hutto, Daniel D. 2007a. Narrative and Understanding Persons. – *Narrative and Understanding Persons*. Ed. by D. Hutto. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–15.
- Hutto, Daniel D. 2007b. The Narrative Practice Hypothesis: Origins and Applications of Folk Psychology. – *Narrative and Understanding Persons*. Ed. by D. Hutto. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 43–68.
- Hutto, Daniel D. 2008. *Folk Psychological Narratives. The Sociocultural Basis of Understanding Reasons*. Cambridge & London: The MIT Press.
- Luhmann, Niklas 1995. *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- Maturana, Humberto R.; Francisco J. Varela 1987. *The Tree of Knowledge. The Biological Roots of Human Understanding*. (Revised Edition). Boston & London: Shambhala.
- Palmer, Alan 2010. *Social Minds in the Novel*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Palmer, Alan 2011a. Social Minds in Fiction and Criticism. – *Style*, Vol. 45, No. 2 (Special Issue), pp. 196–240.
- Palmer, Alan 2011b. Enlarged Perspectives: Rejoinder to the Responses. – *Style*, Vol. 45, No. 2 (Special Issue), pp. 366–412.
- Sorokin, Siim 2013. Televaatajate ühistoimeline tähendusloome. – *Acta Semiotica Estica X*. Tartu: Ilmamaa, lk 11–39.
- Varela et al 1993 = Francisco J. Varela; Evan Thompson; Eleanor Rosch. *The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, MA: The MIT Press 1993.
- Wulff, Hans J. 1992. Fernsehkommunikation als parasoziale Interaktion: Notizen zu einer interaktionistischen Fernsehtheorie. – *Semiotische Berichte*, Vol. 16, Nr. 3–4, S. 279–295. <http://www.derwulff.de/2-35>.
- Wulff, Hans J. 2006. Attribution, Konsistenz, Charakter. Probleme der Wahrnehmung abgebildeter Personen. – *montage AV. Zeitschrift für Theorie & Geschichte audiovisueller Kommunikation*, Vol. 15, Nr. 2, S. 45–62.

Film kirjanduse populariseerija, interpreteerija ja kanoniseerijana

Anneli Saro
Tartu Ülikool
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Teatriteaduse õppetool

Eesti kirjanduse välja piirialadele jäävad algupärasel belletristikal põhinevad või sellest inspireeritud teised kunstiliigid: teater, film, kujutav kunst, muusika. Proosa narratiivsust suudavad kõige autentsemalt edasi anda ning visualiseerida teater ja film. Kirjanduslugudes, -õpikutes ja entsüklopeediates kasutatakse illustreeriva materjalina tihti teoste illustratsioone, fotosid etendustest või kaadreid filmidest, mis saavad vastava teose kaasteksti funktsiooni. Kui eesti teater võib kelkida algupärase kirjanduse rohketes ja mitmekülgsetes lavaversioonidega, siis ühikutelt tagasihoidlik eesti mängufilm trumpab enamasti oma publikunumbritega üle ühe lavastuse vaatajad. Seega toimib filmi kultuuriväljal üsna efektiivselt ühe teose tõlgenduse kanoniseerijana ja unifitseerija.

Kirjanduse ja filmi suhteid tuleks vaadelda kahepoolse suhtlusena; ühelt poolt ehivad eesti filmikunsti mitmed eesti kirjandusteoste ekraniseeringud, teiselt poolt aga võib filmistsenaariume käsitleda ilukirjandusena. Kirjandusteose ekraniseeringu kahepaiksust, kuulumist nii filmi kui kirjanduskultuuri on rõhutanud ka Peeter Torop (1999: 142).

Aastail 1947–1970 valminud 46 eesti mängufilmist 22 olid eesti kirjanduse ekraniseeringud ning ülejäänutest veel mitmed ühe või teise kirjandusteosega seotud. Enamasti jäid need ekraniseeringud küll kirjandust illustreerivateks ja vormilt literatuurseteks ülekanneteks, kuid originaalstsenaariumitele tuginevaid filme on Valdeko Tobro (1982: 142–143, 155) pidanud veel nõrgemateks ja sisutühjemateks. Eesti filmi tihe seotus eesti kirjandusega tulenes nõukogude perioodil paljuski just ühiskondlikust tellimusest ja tsensuurist, mis kirjandusklassika suhtes oli siiski pisut leebem. 1990. aastatel see side kirjanduse ja filmi vahel pea katkes. Väikeste tootmismahude juures ei raatsitud piiratud ressursse raisata ka teistes kunstiliikides populaarseks saanud kirjandusklassika radikaalsetele ümberkirjutustele.

Eesti kirjanduse ja filmi vahelisi konkreetsemaid suhteid käsitletakse ettekandes üksikteoseid analüüsides.

Kirjandus

Torop, Peeter 1999. Kirjandus filmis. – *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.

Tobro, Valdeko 1982. *Teater ja film*. Tallinn: Eesti Raamat.

Tondid, pillipuhujad ja palverändurid ehk mis on vabaduse hind? Ühest Uku Masingu suurest müüdist

Külliki Kuusk
Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti Kultuurilooline Arhiiv
Kultuuriloo allikate ja kirjandusuurimise töörühm

Publitseerimise sageduse ja arvukuse põhjal võib ilmselt väita, et Uku Masingu kõige tuntum luuletus on „Tontide eest taganejate sõdurite laul“ (ilmunud 1935; käsikiri 19. sept 1934). Selle teksti publikatsioonide arvuga ei suuda võistelda ükski teine tema luuletus: üldse on seda avaldatud kokku 26 korda (neist luuleantoloogiates 13 korda); 2011. aastal valis Eesti Rahvusringhääling selle teksti „100 eesti luulepärlit“ hulka; see on ka Masingu loomingu näiteks antoloogias „101 eesti kirjandusteost“ (2011); rahvusringhääling on salvestanud selle teksti kohta luule-saate Toomas Liivi käsitlusega (1995), mis võeti uuesti Vikerraadio programmi ka Masingu 100. sünniaastapäeva puhul 2009. aastal. Eesti pagulaste eestvõttel on see tekst tõlgitud saksa, inglise ja itaalia keelde; hilisematel aastatel on lisandunud veel soome-, vene-, hollandi- ja rootsikeelsed versioonid. Eduard Tubinal valmis 1969. aastal Masingu „Tontide...“ tekstile kooriteos „Taganejate sõdurite laul“ („Song of warriors retreating“), mis plaadistusteni jõudis 1985. ja 1986. aastal, vastavalt Rootsisis ja Saksamaal (heliplaadil „Reekviem langenud sõduritele“); 1994 ja 1998 anti uued salvestused Rootsisis ja Eestis välja CD-kogumikena (vastavalt „Chamber and choral music“; „Meeskoorilaulud = Complete male choir songs“); see on avaldatud ka helikassetil „Idavalvur“ 1999. aastal Eesti Vabadussõja alguse 80. aastapäeva tähistamise kontserdi salvestusena. Kodu-Eestis laulis „Tontide...“ teksti samal ajal tuntuks trubaduur Tõnu Tepandi pealkirja all „Pillipuhujad“. See oli osa nn põrandalusest vaimuelust.

„Tontide eest taganejate sõdurite laulu“ müüt sündis 1959. aastal. See aasta oli Uku Masingu 50. juubeli aasta, mille tähistamiseks anti eesti pagulaste eestvõttel taastrükis välja tema esikkogu „Neemed Vihmade lahte“ (illustreerinud Herman Talvik; kujundanud Otto Paju. Stockholm: Vaba Eesti). Juubeliväljaandena oli see pidulikult vormistatud ja raamatut saatis Ivar Ivaski eessõna „Uku Masingu nägemuslik luule“. Ivask võrdleb selles „Tontide eest taganejate sõdurite laulu“ Masingu prohvetikõnega, samas seoses liitis ta selle tekstiga ka nägemusliku poemi „Valge laeva laul“ ning edaspidi on need lugejate teadvuses moodustanudki ühtse

prohvetinägemuse. Retseptisioonis kujunes krestomaatiliseks Ivaski lause „Neemede...“ saatesõnast: „Siiski lugedes täna seda suurt poemi, liitub meie vaimus metafüüsiline tõlgitsus ajalooliselt realistlikuga, s.o. loeme luuletust meie rahva mitu sajandit kestnud „sundtaganemisenä“ vabadusest.“

„Tontide...“-müüdi kestusest ja elujõust kultuurimärgina esitan eeltutvustuseks kaks olupilti:

- 1967. aastal arendas Ivask Masingu prohvetinägemust edasi „Džunglilaulude“ luulekogu valge laeva motiivi kaudu (artiklis „Euroopaliku Eesti teostusi sõjajärgses kirjanduses kodumaal“ – Mana 1967/1), mis sümboliseeris „isoleeritud inimese hädahüüdu, kellele isegi valge laev on jäänud jähe kinni“. Järgnevatel aastail elasid need kaks teksti, „Tontide eest taganejate sõdurite laul“ ja „Valge laeva laul“ eesti pagulaste teadvuses kui prohvetlikud vabaduslaulud Nõukogude okupatsiooni all. Autorist sõltumatu rolli eestluse alalhoidjana ja isamaalise paatose kujundajana saavutas „Tontide...“ tekst Eduard Tubina kooriteose „Taganejate sõdurite laul“ esmaettekande järel 1974. a Stockholmi Eesti Meeskoori juubelikontserdil. Taasiseseisvuvus Eestis leidis Masingu prohvetliku vabaduslaulu sõnum uue kandepinna ja (müto)loogilise jätku 1988. aastal, kui „Tontide eest taganejate sõdurite laul“ ilmus venekeelses Vikerkaares (Radugas) kõrvuti kahe teise Masingu tippluuletusega, „Jumala tee valutaval hommikul“ ja „Usust ja ei miskist muust“. (Kilde Masingu luulest olid esimestena avaldanud küll juba 1986. aastal ajakiri Looming ja ajaleht Edasi.) Järgmisel aastal ilmus „Tontide eest taganejate sõdurite laul“ trükimeedias bibliograafia andmetel kokku juba 5 korral, ajendiks eelkõige Uku Masingu 80. sünniaastapäev. 2000. aastate antoloogiatebuumis antologiseeriti „Tontide eest taganejate sõdurite laulu“ eeskätt isamaaliselt tematiseeritud kogumikes, nt „Eesti luule kulda“ (2002), „Lauluallikas: Maarjamaa luulet“ (2004), „Isamaa ilu hoieldes“ (2008), „Eluluule“ (2008).
- Mütologiseeritud „Tontide eest taganejate sõdurite laulu“ ähvardava sõjasõnumi ja „Valge laeva laulu“ vabaduslootuse rakendas oma ideoloogia teenistusse aga ka KGB. „Tallinnfilmi“ stuudios valmis 1970. aastaks mängufilm „Valge laev“. Film linastus 1971. aastal ka Eesti kinodes. Filmis deklameerib Masingu „Tontide...“ luuletust tütarlaps

Linda (32'38"-34'00"). Stseenis esitatud luuletus on äratuntavalt sarnane Masingu algtekstiga, kuid tegemist on siiski omaladse ideoloogilise mugandusega. Ajaloolane Ivo Juurvee on filmi saamislugu uurides märkinud, et filmistsenaariumi autorid esinevad varjunimede all ning Masingu „Tontide...“ teksti tõlgiti stsenaariumi eesti ja vene keeles valminud versioonide jaoks korduvalt ühest keelest teise, kusjuures ka tõlkijatel polnud ilmselt täielikku teadmist, mida nad üldse tõlgivad ja kelle tekstiga on tegemist. Kogu projekt oli KGB kiire reaktsioon ja tellimus 1968. aasta Praha kevade sündmustele, et vältida siin Eestis samasuguseid intsidente. Spioonifilmi žanri rüütatult oli „Valge laeva“ eesmärk madaldada Lääne ühiskonda, sealhulgas naeruvääristada „Ameerika Hääle“ raadiojaama ja mõjuda moraliseeriva hukkamõistuna Läände põgenejate suhtes.

Vanarahva muinasjutud reklaamikunstis

Risto Järv
Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti Rahvaluule Arhiiv

Muinasjutud on läbi aja olnud kunstiliigiks, mis pakuvad inimesele võimalust näha pääsemist elu hallist küljest. Ka reklaamid on üsna samalaadsed – meie ette maalitakse pilt, mille tulemusena saame teada, kuidas oma unistused realiseerida. Muinasjuttude ja reklaamide vahel on mõistagi oluline suhtumise erinevus – kui muinasjutt kaldub muutma kuulaja meelelaadi varjatult, siis reklaam püüab mõjuda selle kogejale otsesõnu, näidates ette, mida tarbija peaks tegema, mida mitte.

Ettekandes analüüsin muinasjuttudega otseselt seotud Eesti reklaame, mis on esitatud reklaamitootjate poolt konkursile „Kuldmuna“ aastatel 2002–2012. Nende seas on nii üksikreklaame kui muinasjutumotiividele üles ehitatud tervikkampaaniad, eriliigilisi reklaame TV-reklaamidest välireklaamideni ning ka reklaamtootest muinasjuturaamat. Kõik reklaamid kasutasid hästituntud muinasjuttude süžeid ja motiive, mis teeb nendega suhestumise kergeks. TV-reklaamide puhul on täheldatavad paralleelid muinasjuttude tüüpstruktuuriga ning eepiliste seadustega. Vaadeldud aineses olid vähemuses muinasjutu-reklaamid n-ö positiivse strateegiaga – kuidas mingit toodet tarbides läheb elu „muinasjutuliselt“ heaks; ülekaalus olid reklaamid, mille puhul reklaam vastandus elule – elu ei ole muinasjutt, muinasjutt on midagi sellist, mis päris elus ei toimi ning aitab pigem konkreetne reklaamitav toode.

Harglast, ristipuudest ja Vaigutajast ehk kes tegelikult mängib täringuid? „Süvahavva näitel“

Marju Kõivupuu
Tallinna Ülikool
Eesti Humanitaarinstituut

Indrek Hargla „Süvahavva“ (telesari, mille esimest osa näitas Kanal 2 2012. aastal, teist käesoleval, 2013. aasta sügishooajal; sarja esimese osa stsenaariumi põhjal kirjutatud jutt on ilmunud 2013. aastal kirjastuses Varrak) on toonud/loonud eesti kirjandusmaastikule uusi termineid – etnopõnevik, etnohorror jne. Samuti on tähelepanuväärne, et seriaaliga käis kaasas soovitus „lastel vaadata koos vanematega“.

„Süvahavva“ süžee käivitub, kui linnast kolib maale päranduseks saadud tallu perekond Ambros, kes soovib oma senist linlikku elu muuta ning peresuhteid taastada: „Nad olid tihti Peebuga arutanud, et on kaotamas juuri, sidet õige eesti eluga, lapsed ei oska enam eesti laule, kõik on nii „multikultuurne““ (Hargla 2013: 9). Ambrosed avastavad, et suletud külakogukonnas on peidus väga palju saladusi, keerulisi ja katkisi inimsuhteid, mis on juba väga ammustel aegadel käivitanud sündmuste ahela, mille üle kõrvaltvaatajatel, esmapilgul ka asjasse mittepuutuvatel inimestel pole enam kontrolli. Ning sellesse sündmuste ahelasse on vanemate eneste teadmata kaasatud ka nende lapsed Arno ja Arnika, samuti ristipuid uuriv folklorist, kes püüab rahvausundi vahendusel otsida lahendusi oma isikliku elu tragöödiale (poja surm), jpt.

Meediumideks, mille või kelle abil toimub kommunikatsioon teispoolsusega (Surmatagune Koda), on tulekahjus imekombel „ellu jäänud“ sülearvuti, nõiaraamat, peegel, ristipuud, samuti kurjade vaimude väljaajaja, kellesarnaseid on Eesti nüüdisühiskonnas piisavalt palju. Kaaskondlaste, ka kõige lähemate puhul tuleb olla pidevalt valvel ja endalt küsida, kes on see, kes ennast sellisena näitab. On see tema ise või on temasse pugunud keegi teine (Vaigutaja); millised on ühe või teise tegelase tõelised motiivid või mis asju ta siinilmas tegelikult ajab?

Süvahavva esimese osa eetrisoleku aegu tuli siinkirjutajal vastata eri huvigruppide küsimustele, mis ikkagi Süvahavvas on pärit n-ö „ehtsast“ eesti rahvausundist ning mispuhul saame öelda, et Hargla mängib rahvausundist tuntud (võlu)esemete, tegelaste ja motiividega,

muutudes ise seeläbi ning samaaegselt meediumiks, interpreediks ja loojaks. Ja kuidas toimuva keskel tunneb ennast „päris“ folklorist, ristipuude uurija sealtsamast Hargla kihlekonnast, kust Hargla isegi? Sellest kõigest pikemalt ettekandes.

Kirjandus

Hargla, Indrek 2013. *Süvahavva. Esimene suvi*. Tallinn: Varrak.

Rahvajutust ajalugu otsimas. Muinasjutt Rahurikkujast, Siniussist ja Truuvaarist 1890. aasta ajakirjanduses

Katre Kikas
Eesti Kirjandusmuuseum
Folkloristika osakond

1890. aasta 9. juuni Sakalas avaldas Mihkel Kampmann rahvajutu Rahurikkujast, Siniussist ja Truuvarist – kolmest eesti vennast, kes suureks saades läksid välismaale kuningateks. Ehkki rahvajutt ise selle nendinguga lõppebki, viitab Kampmann, et kuna vendade nimed sarnanevad kahtlaselt muistsete vene vürstide Ruuriku, Sineuse ja Truuvari nimedega, vääriks see jutt kindlasti suurt tähelepanu. Oma ettekandes vaatlen Kampmanni kirjutisele järgnenud ajakirjanduslikku diskussiooni ning eri variante sellest loost, mis diskussiooni käigus ajaleheveergudele jõudsid, samuti ka selle loo ja diskussiooni seoseid tol ajal aktiivselt käimas olnud rahvaluulekogumisaktsiooniga.

1890. aastate rahvaluulekogumise suhe ajakirjandusega oli vägagi mitmetine. Ühelt poolt oli ajakirjandus kogumise organiseerijatele heaks meediumiks oma sõnumi levitamiseks ning kogujatega kontakti hoidmiseks. Teisalt asetasi ajalehed kogumistöö muude kaasaegsete nähtuste konteksti ning mõjutasid selle kaudu kogumisaktsioonide mõtestamist. Ehkki rahvaluule kogumise organiseerijad apelleerisid oma tegevuse teaduslikule ja rahvavalgustuslikule poolele, oli ajakirjandus aldis rahvaluulet (ja selle kogujaid) päevapoliitikasse tõmbama. Näiteks lugu Rahurikkujast, Siniussist ja Truuvarist asetis ajakirjanduses tsaaririigi venestuspoliitika konteksti – selle loo käsitlemine ajaloolise tõena andis justkui võimaluse tsaaririiki ja selle poliitikat omamaks mõtestada. Kuid lisaks ideoloogilistele küsimustele tõstatab see juhtum ka küsimuse rahvaluulekogujate ja ajakirjanike erisugustest tekstindustavatest ning suulise ja kirjaliku, rahvaliku ja ametliku põimumisest rahvajuttudes ning nende kirjapanekutes.

See oli nali!

Maarja Lõhmus

Tartu Ülikool

Ajakirjanduse, kommunikatsiooni- ja infoteaduste instituut

Meediauuringute õppetool

Ettekanne käsitleb tekstide esitamist ja tõlgendamist tõsise ja nalja piiril, küsides, kust läheb piir ja mis toimub piiril, kuidas käib kultuuripoliitika välja marginaliseerimisvõitlus? Kes keda/mida marginaliseerib? Kes keda legitimeerib? Miks on osa pilti kadunud? Kust kulgeb nalja piir marginaliseerimisvõitluses? Miks on tulnud seda piiri eri kümnenditel aina kombata? Mida me võtame tõsiselt ja millest ei tagane? Kus selle piiri üle on arutatakse? Mille poolest Eesti kultuuripoliitika avalik arutus sarnaneb Soome ja Vene omaga ja mille poolest erineb?

Esitletavad väljaanded

Paar sammukest XXVIII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2011. Veebiväljaanne. Koost. ja toim. Kadri Tüür. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus 2013.

Eesti Kirjandusmuuseumi XXVIII aastaraamat koosneb väljakujunenud formaati järgides kolmest osast.

Esmalt pakume lugemiseks teadusartikleid, mis on valminud 2011. a Kreutzwaldi päevaldel kõlanud ettekannete põhjal. Kärt Summatavet avab „Kalevipoja“ eri väljaannete illustreerijate ideeloolisi kaalutlusi ning analüüsib viimase väljaande illustratsioonide põhjal kunstniku mõtte ning trükises realiseerunud tulemuse vahelisi erinevusi tähendusloome seisukohast. Usundiloolase Reet Hiiemäe artikkel tugineb autori isiklikule praktilisele kogemusele saksakeelse uskumusolendite leksikoni tõlkimisel. Assüroloog Vladimir Sazonov käsitleb Kesk- ja Uus-Assüüria kroonikate ja annaalide tõlkimise ning tõlgendamisega seonduvaid küsimusi. Filoloog Sirje Kupp-Sazonov kirjutab lingvistiliste tõlke probleemidest grammatilise soo olemasolu või puudumise vaatekohast. Kogumikku lõpetavad artiklid teevad sissevaateid meie lähemate sugulasrahvaste keelde ja kirjakultuuri. Keeleteadlane Heinike Heinsoo arutleb vadja keele õpetamise üle möödanikus ja tänapäeval ning vepsa kultuuri asjatundja Enn Ernits annab põhjaliku ülevaate vepsakeelsetest trükistest läbi ajaloo.

Aastaraamatu teises osas leiduvad Toomas Kiho kriitiline essee tõlgeteta kultuuri vaesestumisest ning sellega kaasnevatest ohtudest, projekti „Herba“ kogumisaktsiooni ülevaade ning sissevaade Kirjandusmuuseumi Virtuaalse Keldri ehitamise protsessi.

Aastaraamatu kolmas osa koondab traditsiooniliselt teavet kirjandusmuuseumi osakondade tegevuse kohta. Eraldi tabelisse on koondatud ülevaade Eesti Kirjandusmuuseumi 2011. aasta olulisematest sündmustest.

Internet ja multitasking. Tänapäeva folkloorist 10. Koost. ja toim. Mare Kõiva, toim. Asta Niinemets. Eessõna: Mare Kalda. Kunstnik Lilli Repnau. Tartu: EKM Teaduskirjastus 2013.

Missugused tekstid levivad interneti kogukondades, mida kogukonnad väärtustavad, kuidas nad toimivad ning kuidas neid tõlgendavad uurijad? Neile ja teistele ambitsioonikatele küsimustele pole võimalik anda lõplikku vastust, küll aga heita valgust, kuidas on teksti- ja kogukonnaloome arenenud Eestis. Kuigi senised veebinähtuste uuringud on rõhutanud sulanduva meedia sarnasusi ja kokkupuutepunkte, kohtame ridamisi eripäraseid jooni. Rozália Klára Bakó ja László Attila Hubbesi sissevaade Rumeenia ja Ungari etnopaganlike organisatsioonide veebiretoorikasse osutab näiteks, kuidas veebikogukonnad sõltuvad laiemast sotsiaalpoliitilisest ja etnilisest raamistikust. Usundiosas on avaldatud veel Reet Hiiemäe käsitus “Rollid ja rollikäitumine interneti esoteerikafoorumites” ja Mare Kõiva “Naistepühad ja -riitused – etnilistest kultuuritavadest uusreligioosete rituaalideni.”

Põhjaliku ülevaate 21. sajandi ülemaailmselt levinud geopeituseharrastusest ja selle teoreetilistest tõlgendustest annab Mare Kalda. Hoopis üldisemaid kogukondlikke probleeme valgustab Maili Pilt, vaadeldes eri virtuaalrühmade kollektiivsuse loomise võimalusi ja mehhanisme.

Kahest eesti populaarsemast sotsiaalmeedia keskkonnast vaadeldakse nähtusi Facebook ja YouTube.com. Piret Voolaid jätkab Facebook'iga: seekordne uurimus puudutab varateismeliste identiteeti ja väärtusi Facebook'i ahelpostituste näitel. Mare Kõiva ja Liisa Vesiku artikkel käsitleb populaarset YouTube'i klippi “Yurop according to Estonians”. Teoreetilise raamistuse visuaalsuse kui laieneva trendi ühele küljele annab Anneli Baran, näited on valitud fraseologismipõhistest reklaamidest.

Methis. *Studia humaniora Estonica* 12

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudi ning Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi ajakiri Methis on jõudnud 12. numbrini ning saanud viieaastaseks. Methis on eelretsenseeritav avatud juurdepääsuga ajakiri, mille profiili kujundavad temaatilised erinumbrid, alati jääb aga midagi ka teemade vahele. Sel põhjusel on Methise erinumbrite vahel vabanumbrid, mille sisu pole nii rangete

kriteeriumide järgi paika pandud, niisugune on ka käesolev tekstivalik, mille on koostanud ja toimetanud Mart Velsker.

Uues numbris on palju juttu kirjandusest, kuid artikleid raamivad kolm rubriiki. Uueks rubriigiks on „Manifest”, mis hakkab avaldama programmilisi esseid, mille innovaatiliste teoreetiliste ideede osakaal on keskmisest suurem. Esimesena ilmub siin Tartu Ülikooli eesti kirjanduse professori Arne Merilai tekst „Kirjandusteoreetilise ühendvälja poole”, mis tundub olevat eriti sobiv lähtekoht ka mõtisklusteks vabanumbri terviklikkuse teemadel. Traditsioonilistest rubriikidest on Methise lõpuosas seekord esindatud „Arhiivileid” ja „Arvustus”. Krista Ojasaar on leidnud EKLAs huvitava protokollid aastast 1932, mille kaudu selgitab Tartu Kirjanduse Maja (Vanemuise 19) ajaloolist toimimist. Rubriigis „Arvustus“ kirjutab Epp Annus artikli „Afektiivne pööre humanitaarteadustes”, mis tutvustab raamatuid „The Affect Theory Reader” (2010) ja „Cruel Optimism” (2011).

Rubriikide vahele jääb üheksa uurimuslikku artiklit, mis liiguvad vanemast kirjandusajaloost kultuuriuurimuse, ühiskonnateaduste ja filosoofia aladele. Üks sisulisi keskmeid tekib 1960. aastate juurde, selle kümnendiga on rohkemal või vähemal määral tegemist kuuel artiklil üheksast. Kolm sisulist märksõna, mis haaraksid kogu numbriga, võiksid olla Kaplinski, poliitika ja kohtumised.

Jaan Kaplinskile on keskendunud kaks artiklit. Ene-Reet Soovik vaatleb oma töös lähemalt kodu kujundit Kaplinski luules, suunatuna ruumipoeetika käsitlemist ning fenomenoloogilisest inimgeograafiast. Sirel Heinloo võrdleb Kaplinski romaani „Seesama jõgi” retseptiooni Rootsis ja Eestis. Tänapäevaste näidete poliitikast ja meediast jõuab välja Tarmo Jüristo essee eepilise poliitika tagasitulekust. Marel Miil on uurinud põhjalikult Eesti Televisiooni parteialgorganisatsiooni puudutavaid materjale aastatest 1968–1988, Anneli Kõvamees annab oma kaastöös kirjandusteaduslikke sissevaateid eesti laagriromaani, siingi põimub kirjandusteaduslik aspekt tihedalt Nõukogude Liidu poliitilise ajaloo käsitlemisega.

Kohtumiste-märksõna seob endaga artikleid, milles vaadeldakse lähemalt kultuuride kohtumisi. Lisaks sellele võib rääkida kohtumistest ka mõnest eripärasemast vaatenurgast. Erilise lahendusega paistab kindlasti silma Liisi Rünkla artikkel „Naeruse lause huligaansust tõetruudusest, Jüri Üdi näitel”, mille lähenemisviisis kohtuvad kirjandusteadus, filosoofia ja semiootika, teisalt aga ka Jüri Üdi elav luulesõna ning artikli autori keelde kaevuv sõnastusviis. Pille-Riin Larm kirjutab Juhan Kunderist, kuid omal kombel asetub seegi käsitlus märgiliste kohtumiste võrgustikku, seekord 19. ja 20. sajandi kahe noorestluse vahel.

Rootsi ja eesti kirjanduse kohtumise mängib oma töös läbi Sirel Heinloo, aga kultuuridevahelisi kohtumisi vaadeldakse mõnes teiseski töös ning seda ka silmatorkava selgusega. Artiklis „Faddei Bulgarin ja baltisakslased: enese positsioneerimine äratuskella metafoori kaudu“ kirjutab Boris Veizenen sellest, kuidas omaaegsel Liivimaal kohtuvad poola päritolu vene kirjanik ja kohalik baltisaksa kultuur. Katre Talviste artikli pealkiri „Eesti luuletaja päris oma prantsuse luuleraamat. August Sanga, Jaan Krossi ja Ain Kaalepi loomingust 1960. aastail“ ärgitab lugejat mõistatama, kuidas saab eesti luuletajal olla „päris oma prantsuse luuleraamat“ ja mismoodi see asetub kirjanike loomingu kogupilti.

Mäetagused 55. Maastiku ja pärimuse seosed

Ajakirja Mäetagused 55. number teeb põgusa sissevaate maastikesse – käsitletakse nii reaalse, kujuteldava kui ka kujutatud maastikega seotud teemasid. Loomulikult ei puudu ajakirjast ka usunditeema: Tuija Hovi uurib, kas kliinilised teenused on võtnud üle jutluste funktsiooni. Marju Kõivupuu uurib Hargla kihelkonnas 2012. aastal läbi viidud välitöödel näitel, mida mäletab maastik ning mida mäletavad ja kuidas tõlgendavad maastiku mälu tänapäeva inimesed. Reet Hiimäe konstrueerib mentaalseid ohukaarte katkupärimuse näitel ning tänapäeva inimese hirmude põhjal. Ülle Sillasoo võtab luubi alla 15. ja 16. sajandi Lõuna-Euroopa maalikunsti religioosse taimesümboolika. Tiina Tuulik viib meid aga Rakvere kalmistule ja vaatab seal ringi planeerija pilguga – kuidas hoida, säilitada ja eksponeerida vana ning siduda seda tervikuks, arvestades uute nõuetega, mida on kaasa toonud muutused surmakultuuris ja matusekombestikus.

Ajakiri annab ülevaate vahepealsetest konverentsidest, ilmunud erialakirjandusest ja kaitstud väitekirjadest. Artiklitele on lisatud ingliskeelsed kokkuvõtted.

Folklore 55. Archaeology of Holiness

Käesolev number koondab artikleid 2012. aastal toimunud Nordic Theoretical Archaeology Group'i konverentsi sessioonist „Archaeology of Holiness“, külalistoiimetajatena on numbri juures tegevad olnud

Tõnno Jonuks (EKM) ja Ester Oras (University of Cambridge). Sessiooni kuuest ettekandest ilmus artiklitenas viis. Anne Carlie ja Maria Peterson analüüsivad Rootsi muistiseid ning nende religiooniga seonduvaid tõlgendusi. Sonja Hukantaival uurib rahvausundit ning selle avaldumisi arheoloogilises materjalis. Tõnno Jonuksi ja Tuuli Kurisoo artikkel keskendub kristianiseerimise probleemidele, selle allikatele ja „kristlike mõjude“ tõlgendusele. Ester Oras analüüsib kahe keskse religiooni-arheoloogia termini – *sacrifice* ja *offer* – tähendusi ja erinevusi. Lisaks esitatakse numbris esimesed kokkuvõtlikud järeldused lõppeva teadusgrandi kohta (ETF 8956).

Siberi setode laulud / Songs of Siberian Seto / Песни сибирских сето. Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 7/ Recordings from the Estonian Folklore Archives/ Звукозаписи Эстонского фольклорного архива. EKMCD 009. Koost. ja toim. Andreas Kalkun ja Anu Korb, helirežii ja CD master Jaan Tamm, videomontaaž Janno Simm & Julia Sulina, veebiväljaande teostus: Lorem Ipsum OÜ.

Antoloogia heli- ja videofailid annavad läbilõike Siberi setode lauluvarest: seto laulud, sekka eesti ja vene omi. Salvestused pärinevad aastatest 1987 ja 1988 (salvestanud Igor Tõnurist) ning 2007 ja 2008 (ERA välitööd). Setomaalt kaasa toodud laulutraditsioon on enam kui saja aasta jooksul elanud emakultuurist isoleerituna oma elu uues keskkonnas võõraste keelte ja lauludega koos ning säilinud äratuntavalt setopärasena.

19. sajandi lõpukümnendil ja 20. sajandi algul massilise Siberisse rändamise ajal jõudsid ülerahvastatud Setumaalt Siberi väheasustatud aladele ka Eesti-Vene piiril elavad *setod*, kes on ajalooliselt kuulunud vene mõjusfääri ning olnud õigeusu kiriku liikmed. Setode elupaigaks sai Ida-Siber, Jenisseiski kubermangu (nüüd Krasnojarski krai) Kani ja Mana jõe vaheline ala Sajaanide eelmäestikus. 21. sajandi algul elasid Siberi setod kompaktsemalt koos Krasnojarski krai Partisanski rajooni külades Hait, Bulatnova ja Krestjansk (vn *Хайдак, Булатновка, Крестьянск*).